

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ
Καθηγητής Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας
kfotiadis@mac.com Tel. 00306977629094.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΦΥΓΙΑ
ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Συμπληρώθηκαν φέτος 90 χρόνια από την οδυνηρή περιπέτεια που πέρασε ο ελληνισμός της Μικράς Ασίας την περίοδο 1919-1922. Η προδομένη από τους συμμάχους νικήτρια Ελλάδα του Α παγκοσμίου, αλλά και από τα δικά της εγκληματικά λάθη, βρέθηκε από το δρόμο της ανάστασης του Γένους και της εθνικής ολοκλήρωσης στο σταυρό του μαρτυρίου. Τρις χιλιάδες χρόνια ζωντανής ελληνικής παρουσίας και προσφοράς στον Οικουμενικό πολιτισμό έλαβαν τέλος βίαια με την γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου και τον αφανισμό του ευρύτερου μικρασιατικού ελληνισμού. 353.000 χιλιάδες ήταν μόνο οι Έλληνες του Πόντου που δολοφονήθηκαν την περίοδο 1914 - 1923 από τους νεότουρκους και τους κεμαλικούς.

Στα αρχεία των Υπουργείων Εξωτερικών της Ευρώπης και της Αμερικής, σε πολλά ερευνητικά κέντρα, στο διεθνή τύπο, στα αρχεία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, των προσφυγικών σωματείων και Ιδρυμάτων, σώζονται χιλιάδες έγγραφα, αιώνιοι ζωντανοί μάρτυρες καταγγελίας των εγκλημάτων σε βάρος των Ελλήνων του Πόντου. Από την συλλογή των δεκατεσσάρων τόμων, που εξέδωσα, δανείζομαι ένα απόσπασμα από την έκθεση του Συνδέσμου Ποντίων Ελλήνων της επαρχίας Χαλδίας, το οποίο στάλθηκε την 1η Φεβρουαρίου 1922 στον ύπατο αρμοστή Κωνσταντινουπόλεως: <<Διαρκούντος του Ευρωπαϊκού πολέμου υπερτριακόσiai χιλιάδες Έλληνες του Πόντου εξεβλήθησαν εκ των εστιών αυτών και εξετοπίσθησαν εις τα ενδότερα της Μικράς Ασίας, εν μέσω βαρυτάτου χειμώνας, δίχα τροφής και οδοιπορικών εφοδίων θύματα των ορέξεων των απαγωγέων, στρατιωτών και τσετέδων.

Εκ του ολικού Ελληνικού πληθυσμού διακόσiai τριάκοντα τρεις χιλιάδες εύρον τον θάνατον εν τω στρατώ, εν τοις απαισίοις εργατικοίς τάγμασιν, εν ταις εξορίαις, ανά τα όρη, τους ποταμούς, τας χαράδρας, τας

ερημίας, εκ πείνης, εκ ψύχους, εκ κακουχιών, εν μαχαίρα και ξίφει και αγχόνη και διά παντοίων άλλων μέσων, άτινα μόνη η σατανική έμπνευσις της Τουρκικής ψυχής του εικοστού αιώνος ανεδείχθη ικανή να εξεύρη. Αι ατονούσαι εκ των εξαντλητικών οδοιποριών μητέρες απετελειούνται υπό των συνοδευόντων κτηνανθρώπων και τα περί τα πτώματα αυτών έρποντα βρέφη ερρίπτοντο ως αθύρματα από λόγχης εις λόγχην ... Η κινητή περιουσία ολοκλήρου του πληθυσμού διηρπάγη, η δ' ακίνητος, εν μεγίστη κλίμακι, κατεσχέθη και κατεστράφη.

Εν τω Δυτικώ ιδία Πόντω, τω περιλαμβάνοντι τας Επαρχίας Αμασειάς και Νεοκαισαρείας, η έκτασις και η φρίκη της καταστροφής υπερέβαλε παν όριον. Υπερτετρακόσια Ελληνικά χωρία εξηφανίσθησαν, εκ θεμελίων ανασκαφέντα. Αλλά και εν τω Ανατολικώ Πόντω ουκ ολίγα τμήματα Ελληνισμού εξέλιπον.

Ο υπολειφθείς άρρην πληθυσμός, από μεν της ηλικίας 19-35 ετών επιστρατευθείς, εστάλη εις τα εργατικά τάγματα του εσωτερικού, άτινα, όσον αφορά τους χριστιανούς, ουδέν άλλο εισίν, ει μη, τάγματα πείνης, κακώσεων και θανάτου, από δε της ηλικίας 15-19 και 35-55 ετών εκηρύχθη πολιτικός αιχμάλωτος· και συλληφθείς εξωρίσθη εις τα διάφορα χωρία και τας πόλεις του Κουρδιστάν, του Καυκάσου, των Περσικών συνόρων, του Διαρμπεκήρ, και των λοιπών τμημάτων του εσωτερικού. Εκ τούτων πλείστοι εσφάγησαν καθ' οδόν, οι δε λοιποί μετατίθενται κατά μηνιαία ή δεκαπενθήμερα χρονικά διαστήματα από τόπου εις τόπον, ίνα μη εντοπισθώσι πού, και φθίνουσιν υπό συνθήκας δυσμενεστάτας εις την συντήρησιν της ζωής. Τα γυναικόπαιδα της υπαίθρου χώρας του μεν Δυτικού Πόντου, όσα διεσώθησαν μετά τας περί την Αμισόν και Πάφραν καταστροφάς, και ολοκαυτώσεις, τούτο μεν εκδιωχθέντα εκ των εστιών και των χωρίων αυτών, τούτο δε, φεύγοντα την κοχλάζουσαν κτηνώδη μανίαν και θηριωδίαν των διωκτών Τούρκων, κατέφυγον εις τα όρη, τα δάση και τας ερήμους, υφιστάμενα όσα συμπαραμαρτούσιν εις τας συνθήκας της φρικώδους περιπετείας των και σφαζόμενα υπό των καταδιωκτικών Τουρκικών αποσπασμάτων, του δε Ανατολικού Πόντου, μένουσιν μεν εισέτι οίκοι στερούνται όμως των μέσων της ζωής και τρέμουσι προ του ετοιμού

πάντοτε κινδύνου του αθρόου εκτοπισμού εν τω βάθει του βαρυτάτου ανά τα μέρη εκείνα χειμώνος.

Εν ταις πόλεσιν, αι Ελληνικαί οικογένειαι, απορφανισθείσαι των προστατών και στηριγμάτων αυτών και αποστερηθείσαι των πόρων της ζωής, κείνται οικτρά έρμαια των δεινών, των εκπτώσεων, των χλευασμών και των πολυειδών επακολούθων αυτών....>>.

Εκτός από τα εκατοντάδες χιλιάδες θύματα, για τα οποία δεν ισχύει καμία λογική συμψηφισμού και εντάσσονται στην κατηγορία της φυσικής γενοκτονίας, ο ποντιακός ελληνισμός υπέστη και άλλες μορφές γενοκτονίας, όπως η αρπαγή μικρών παιδιών με σκοπό τον εκτουρκισμό τους, η βιολογική μέσω της διάλυσης των οικογενειών, με το χωρισμό και τη δολοφονία φφτων συζύγων, αποτέλεσμα της οποίας υπήρξε η βραδεία εξόντωση και η συρρίκνωση του ελληνισμού με το θανατηφόρο εν τη γενέσει χτύπημα της ζωής. Εξίσου μεγάλη πληγή ήταν και η εθνική γενοκτονία που υπέστη ο ελληνισμός με τον υποχρεωτικό εξισλαμισμό και εκτουρκισμό και την πλήρη εθνοτική αλλοτρίωση. Πολλά θα μπορούσε να αναφέρει κανείς και για την ηθική, την κοινωνική και ιδιαίτερα την πολιτιστική γενοκτονία. Οι τουρκόφωνοι Έλληνες ανήκουν στην τρίτη κατηγορία. Η απαγόρευση της μητρικής γλώσσας ως όπλο τουρκοποίησης των Ελλήνων εγκλώβισε σίγουρα με την πάροδο των γενεών εκατομμύρια χριστιανών, που σήμερα ενσωματώθηκαν στον κορμό του τουρκικού έθνους και είναι, ίσως, αυτοί που χωρίς συναίσθηση προκαλούν τις καταστροφές των ελληνικών μνημείων και του γραπτού ελληνικού πολιτισμού. Άφησα τελευταία την οικονομική γενοκτονία, όχι τόσο για να τονίσω την οικονομική καταστροφή που υπέστησαν, όσο για να αναδείξω την υπεροχή της ελληνικής οικονομίας, η οποία έφτασε στο σημείο να πρωταγωνιστεί σε όλους τους παραγωγικούς τομείς. Από τις πέντε τράπεζες της Τραπεζούντας οι τέσσερις ήταν ελληνικές και στην πέμπτη, την Οθωμανική, οι περισσότερες μετοχές ανήκαν σε Έλληνες και Αρμενίους.

Τα δικαστήρια ανεξαρτησίας, που στην πραγματικότητα ήταν μεσαιωνικά στρατοδικεία, και σ' αυτήν την περίοδο με συνοπτικές διαδικασίες οδηγούσαν τους περισσότερους στον "διά της αγχόνης" θάνατο. Η επιλογή των προσώπων

ήταν αυστηρά επιλεκτική. Συλλαμβάνονταν όσοι είχαν διακριθεί στα γράμματα, την οικονομία και την πολιτική.

Ο Σεπτέμβριος του 1921 κατέχει ξεχωριστή θέση στην ιστορία του ποντιακού ελληνισμού, εξαιτίας κυρίως του αποτρόπαιου και στυγερού εγκλήματος που διέπραξε η κεμαλική κυβέρνηση σε βάρος της πολιτικής, θρησκευτικής, οικονομικής και πνευματικής ελληνικής ηγεσίας. Ο Μουσταφά Κεμάλ γνώριζε πολύ καλά τον τρόπο να εξαφανίσει την εθνότητα που σεβόταν και αγωνιζόταν να διατηρήσει, μέσα σε μια πολυπολιτισμική αυτοκρατορία, την εθνική και θρησκευτική της συνείδηση και ταυτότητα. Ιδρύοντας τα δικαστήρια ανεξαρτησίας ως μηχανισμό εξουσίας και τρομοκρατίας για τους μουσουλμάνους αντιπάλους αλλά και για τις αντικεμαλικές εθνότητες, πέτυχε σε σύντομο χρονικό διάστημα την αποδιοργάνωση των αντικεμαλικών και τη συρρίκνωσή τους. Η μέθοδος και τα αποτελέσματα των αποφάσεων αποδείχθηκαν ομολογουμένως ο καλύτερος τρόπος εξαφάνισης των Ελλήνων του Πόντου. Τα μέλη των δικαστηρίων ανεξαρτησίας (Ιστικλάλ Μουχακεμεσή) δεν ανήκαν στο δικαστικό κλάδο. Οι περισσότεροι ήταν απλοί πολίτες, διαλεγμένοι μέσα από τις φανατικότερες ομάδες παντουρκιστών, με διατεταγμένη εντολή να καταδικάζουν με τον πλέον αυστηρό τρόπο όσους Έλληνες παραπέμπονταν σε δίκη. Με τις συνοπτικότερες διαδικασίες τα τριμελή αυτά δικαστήρια σκοπιμότητας δικάζαν και πάντοτε καταδίκαιζαν τους αθώους Έλληνες του μαρτυρικού Πόντου. Κανένα ένδικο μέσο δεν επιτρεπόταν, ούτε μάρτυρες υπεράσπισης. Κατά το διάστημα λειτουργίας τους δεν τηρήθηκαν ούτε στοιχειώδεις κανόνες που προβλέπονται για τους θανατοποινίτες, καθώς η καταδίκη των κατηγορουμένων Ελλήνων ήταν προαποφασισμένη.

Στον Πόντο έδρα των δικαστηρίων ανεξαρτησίας ορίστηκε η πόλη Αμάσεια στην ενδοχώρα, σε μεγάλη απόσταση από τα παραλιακά αστικά κέντρα όπου έδρευαν προξενεία και διεθνείς εμπορικοί οίκοι.

Ο Μουσταφά Κεμάλ με τη λειτουργία των δικαστηρίων ανεξαρτησίας "επεδίωξε διπλό σκοπό. 1ον) Να παρουσιάσει ως απόλυτα νόμιμο το έργο της καταστροφής του μικρασιατικού ελληνισμού. 2ον) Να θανατώσει, από την άλλη, τις ελληνικές κοινότητες των πιο ανθηρών πόλεων εξολοθρεύοντας τους επιφανείς με πολύ μεγαλύτερη σιγουριά απ' ό,τι με την εξορία, όπου θα μπορούσαν πιθανόν να σωθούν. Αυτό το τελευταίο αποτέλεσμα εξάλλου επιτεύχθηκε, γιατί εκατοντάδες απ' αυτούς τους επιφανείς κρεμάστηκαν ή τουφεκίστηκαν κυρίως

στην Αμάσεια, όπου οι φυλακές ξεχείλισαν από διακεκριμένες προσωπικότητες των επιστημών και του εμπορίου, προερχόμενες απ' όλα τα μέρη της περιοχής του Πόντου".

Η θλιβερή αγγελία των απαγχονισμών ευαισθητοποίησε όχι μόνο τον ελληνικό λαό αλλά και την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη. Το επίσημο περιοδικό του Οικουμενικού Πατριαρχείου *Εκκλησιαστική Αλήθεια* αφιέρωσε, με τον τίτλο "Προ της Νέας μαρτυρικής σορού", στις 25 Σεπτεμβρίου 1921, τις δύο πρώτες σελίδες του στα θύματα της κεμαλικής κυβέρνησης.

Η καταδίκη και ο απαγχονισμός στην πλατεία της Αμάσειας όλης της θρησκευτικής, πνευματικής και πολιτικής ηγεσίας ήταν μια προσχεδιασμένη γενοκτονική πράξη την οποία αναγκάστηκαν να καταδικάσουν ακόμη και οι πρόσφατα φιλικά προσκείμενες στην κεμαλική κυβέρνηση πρώην συμμαχικές χώρες Γαλλία και Ιταλία, αλλά και όλες οι ευρωπαϊκές. Οι παραπάνω κυβερνήσεις αναγκάστηκαν να πάρουν θέση πιεσμένες ίσως και από τα κινήματα αλληλεγγύης που εκδηλώθηκαν προς το δοκιμαζόμενο ποντιακό ελληνισμό από διάφορους οργανισμούς, θρησκευτικά και πνευματικά ιδρύματα, και επίσης από τις αντιδράσεις των διανοουμένων της Ευρώπης και της Αμερικής, που ευαισθητοποιήθηκαν από την επώνυμη καταγγελία και το ψήφισμα διαμαρτυρίας του ελληνικού πνευματικού χώρου. "Οι Έλληνες συγγραφείς και καλλιτέχναι, απηύθυναν προς τους διανοουμένους της Ευρώπης και Αμερικής την κάτωθι διαμαρτυρίαν: <<Μετά βαθυτάτης συγκινήσεως οι συγγραφείς και καλλιτέχναι της Ελλάδος απευθύνονται προς τους διανοουμένους του πεπολιτισμένου κόσμου όπως γνωστοποιήσουν εις αυτούς την τραγωδίαν χιλιάδων οικογενειών του ελληνικού Πόντου. Ξηρά, εξηκριβωμένα και αναμφισβήτητα τα γεγονότα είναι τα εξής: Οι Τούρκοι εφόνευσαν όλους ανεξαιρέτως τους κατοίκους της πόλεως Μερζιφούντος, αφού την ελεηλάτησαν και την επурπόλησαν. Τους προσπαθήσαντας να διασωθούν ετυφέκισαν και εθανάτωσαν καταλαβόντες τας διόδους.

Μετετόπισαν όλον τον άρρενα πληθυσμόν των πόλεων Τριπόλεως, Κερασούντος, Ορδούς, Οινόης, Αμισού και Πάφρας και καθ' οδόν κατέσφαξαν τους πλείστους εξ αυτών.

Έκλεισαν εντός του ναού του χωρίου Έλεζλη εν Σουλού-Τερέ 535 Έλληνας και τους κατέσφαξαν διασωθέντων μόνον τεσσάρων. Πρώτους έσφαξαν 7 ιερείς διά πελέκεως προ της θύρας του ναού.

Απηγγόνισαν εν Αμασειά 168 προκρίτους Αμισού και Πάφρας.

Εβίασαν όλας ανεξαιρέτως τας γυναίκας, τας παρθένους και τα παιδιά των άνω πόλεων, τας ωραιότερας δε παρθένους και νέους έκλεισαν εις τα χαρέμια. Πλείστα βρέφη εφόνευσαν, σφενδονίζοντες αυτά κατά των τοίχων.

Οι υπογεγραμμένοι θέτουσι τα ανωτέρω υπ' όψιν των διανοουμένων της Ευρώπης και της Αμερικής θεωρούντες ότι όχι μόνον τα γεγονότα ταύτα αλλά και η ανοχή αυτών αποτελεί πένθος της ανθρωπότητας.

Αθήναι, 22 Νοεμβρίου 1921.

Άννινος Χ., Αυγέρης Μ., Βλαχογιάννης Ι., Βώκος Γερ., Γρυπάρης Ι., Δούζας Α., Δροσίνης Γ., Ζάχος Α., Θεοδοροπούλου Αύρα, Θεοτόκης Κ., Ιακωβίδης Γ., Καζαντζάκης Ν., Καζαντζάκη Γαλ., Καμπάνης Αρ., Καμπούρογλους Δ., Καρολίδης Π., Κόκκινος Δ., Κορομηλάς Γ., Μαλακάσης Μ., Μαλέας Κ., Μένανδρος Σ., Νικολούδης Θ., Νιρβάνας Π., Ξενόπουλος Γρ., Παλαμάς Κ., Παπαντωνίου Ζ., Παράσχος Κ., Πασαγιάννης Κ., Πολίτης Φ., Πωπ Γ., Σικελιανός Άγγ., Σκίπης Σ., Στρατήγης Γ., Ταγκόπουλος Δ., Τσοκόπουλος Γ., Φυλλύρας Ρ., Χατζιδάκις Γ., Χατζόπουλος Δ., Χορν Π., Σβορώνος Ι. μεθ' όλης της πικρίας μου διά την κυρίως υπό της Γαλλίας και υπό ουδενός αισθήματος ή συμφέροντος ανθρωπίνου, δικαιολογουμένην εγκατάλειψιν εις σφαγήν των χριστιανών"¹.

Το 1923 ερήμωσαν και τα μοναστήρια του Πόντου, η Παναγία Σουμελά, ο Άγιος Ιωάννης ο Βαζελώνας και ο Άγιος Γεώργιος ο Περιστερεώτας. Οι ανεκτίμητης αξίας βιβλιοθήκες, τις οποίες επισκέφθηκαν και μελέτησαν πολλοί επιφανείς ερευνητές, όπως ο J. Fallmerayer, ο Gumont, ο Uspenski κ.ά., καθώς και τα "εικονογραφημένα ταύτα χειρόγραφα και τα λοιπά της μονής κειμήλια "απώλοντο κατά την εν έτει 1923 εκ Πόντου έξοδον του ευσεβούς ημών Γένους, μη επιτραπέντος τοις μοναχοίς να παραλάβωσι τι μεθ' εαυτών. Τα δε κτίσματα της μονής και πάντα τα ωραία αυτής ηρειπώθησαν υπό των περιοίκων Τούρκων"². Τα μοναστικά κέντρα, όπου ασκήτευσαν οι πατέρες της εκκλησίας Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος Θεολόγος, και Ιωάννης

1. Ανώνυμος, "Οι Έλληνες διανοούμενοι διά την τραγωδίαν του Πόντου προς την Ευρώπην και την Αμερικήν", *Πολιτεία*, Αθήνα (23.11.1921). Ser, "Εντυπώσεις και Σημειώσεις - Μία έκκλησις", *Νέα Ημέρα*, Τεργέστη (23.11.1921). Mustakis G., *Permaneceremos Imposibles...?*, Valparaiso (1922), σ. 74-75.

2. Χρύσανθος, ό.π., σ. 503.

Χρυσόστομος και όπου διαμορφώθηκαν πνευματικά οι Κομνηνοί, οι Γαβράδες, οι Μουρούζηδες, οι Υψηλάντηδες και κυρίως ο υπέροχος ποντιακός Ελληνισμός, γνώρισαν, λίγο πριν τον υποχρεωτικό ξεριζωμό, τις θηριωδίες των Τούρκων, γεγονότα που σηματοδότησαν το τέλος της δοξασμένης, λαμπρής και μακραίωνης ιστορίας τους.

Σχολιάζοντας την τεράστια ευθύνη των Μεγάλων Δυνάμεων, ειδικά για το έσχατο προπύργιο του ελληνισμού στη Μικρά Ασία, τον Πόντο, ένας από τους κυριότερους πρωταγωνιστές της εποχής εκείνης, ο μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρύσανθος, αποκάλυπτε τον προδοτικό ρόλο που παίζανε όλες σε βάρος των Ελλήνων του Πόντου: "Υπό την ένοχον αδιαφορίαν της χριστιανικής Δύσεως εν έτει 1453 έπεσεν η Κωνσταντινούπολις και εν έτει 1461 η Τραπεζούς και κατεστράφη ολόκληρος ακμαίος πολιτισμός. Τη ενόχω συνεργασία δύο μεγάλων χριστιανικών Δυνάμεων της Δύσεως, της Γερμανίας και Αυστρίας κατά τα έτη 1914-1918 εσφάγη υπό των Νεοτούρκων ολόκληρον έθνος, το Αρμενικόν, και εκατοντάδες χιλιάδων Ελλήνων βιαίως απεσπάσθησαν από των εστιών αυτών και απέθανον εν τη εξορία. Τη ενόχω συνεργασία των συμμάχων χριστιανικών Δυνάμεων της Δύσεως κατά τα έτη 1919-1922 το εθνικόν κίνημα των Τούρκων του Μουσταφά Κεμάλ πασά συνεπλήρωσε το έργον των Νεοτούρκων και κατά εκατοντάδας απηγχονίζοντο Έλληνες κληρικοί και πρόκριτοι του Πόντου, εν οίς και ο αντιπρόσωπος της Μητροπόλεως Τραπεζούντος αείμνηστος Ματθαίος Κωφίδης, εν ω χιλιάδες άλλαι στρατευσίμων νέων κατεδικάζοντο εις τον διά της πείνης και των ταλαιπωριών θάνατον εν τη εξορία. Και επήλθε κατά τον Αύγουστον του 1922 η Μικρασιατική καταστροφή και επηκολούθησεν εν έτει 1923 η ανταλλαγή των πληθυσμών και η εντεύθεν ερήμωσις Πόντου, Μικράς Ασίας και Θράκης και η καταστροφή ολοκλήρου χριστιανικού Πολιτισμού. Και εσβέσθη η Εκκλησία Τραπεζούντος και η κληρονομία ημών μετεστράφη αλλοτρίοις...".

Στον υπόλοιπο μικρασιατικό χώρο τα θύματα του καλά οργανωμένου σχεδίου, γερμανικής έμπνευσης, ξεπερνούσαν τις 700.000 χιλιάδες. Το αθώο ανθρώπινο αίμα μετρούσε λιγότερο από τα γεωστρατηγικά και πολιτικοοικονομικά τους συμφέροντα.

Οριακό σημείο της καταστροφής, αλλά και σύμβολο, έμεινε στην παγκόσμια ιστορία η Σμύρνη, γιατί εκεί συντελέστηκε η τελευταία πράξη της τρισεπταετίας παρουσίας του μικρασιατικού ελληνισμού με τον καθαγιασμένο ηρωικό θάνατο του ιερομάρτυρα μητροπολίτη Χρυσόστομου Σμύρνης, με τη δολοφονία δεκάδων χιλιάδων άμαχων και ανυπεράσπιστων κατοίκων και την πυρκαγιά της πολυπολιτισμικής πόλης, που εξαφάνισε την ελληνική αρχιτεκτονική και οικιστική ταυτότητα.

Στις 11 Σεπτεμβρίου 1922 οι Κεμαλικοί ξέσπασαν στους ανυπεράσπιστους πια άμαχους χριστιανούς με σφαγές, βιαιοπραγίες και λεηλασίες. Δύο ημέρες αργότερα προσπάθησαν να σβήσουν τον ελληνικό χαρακτήρα της Σμύρνης, πυρπολώντας την αρμενική συνοικία. Μέσα σε λίγες ώρες η φωτιά κατέστρεψε όλη σχεδόν την πόλη εκτός από την τουρκική περιοχή: 25.000 κατεστραμμένα κτίρια, 300.000 άστεγοι και αρκετές χιλιάδες νεκροί και τραυματίες χάθηκαν στον παροξυσμό εκείνο του κεμαλικού φανατισμού. Ο D. Dakin γράφει: "ο αρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος δεν έζησε, για να δει το θλιβερό τέλος της γαλλικής και της ιταλικής διπλωματίας".

Στο λιμάνι της Σμύρνης, την ημέρα εισόδου των κεμαλικών στρατευμάτων παρευρίσκονταν 21 συμμαχικά πλοία, από τα οποία 11 αγγλικά, 5 γαλλικά, 2 ιταλικά και 3 των ΗΠΑ. Το μοναδικό ενδιαφέρον τους επικεντρώθηκε στο να αποβιβάσουν αγήματα ναυτών, για να προστατέψουν τα προξενία των χωρών τους και τις άλλες τους περιουσίες. Στους δρόμους της Σμύρνης συνωστίζονταν χιλιάδες πρόσφυγες, οι οποίοι έπεφταν στη θάλασσα για να σωθούν. Εκατοντάδες παραμορφωμένα πτώματα είχαν γεμίσει τους δρόμους και άλλα τόσα κάλυψαν όλο το μήκος του λιμανιού. Οι εκπρόσωποι των "συμμάχων" της Ελλάδας παρακολουθούσαν απαθείς και αδιάφοροι το φρικτό θέαμα. Πολλοί μέσα σε σκηνές βιβλικής κόλασης, κολυμπώντας ή με βάρκες, προσπαθούσαν να φτάσουν τα συμμαχικά πλοία, ζητώντας άσυλο και προστασία. Οι ναύτες όμως είχαν διαταγή από τους αξιωματικούς να μην επιτρέπουν στους Έλληνες να πλησιάζουν, μ' αποτέλεσμα να πετούν στη θάλασσα όσους σκαρφάλωναν.

Πριν έρθουν οι Έλληνες, γράφει ο βιογράφος του Μουσταφά Κεμάλ, Χ. Άρμστρογκ, οι περιοχές αυτές ήταν η γη των ποταμών που κελάρυζαν, των

δέντρων και του πράσινου χορταριού, η γη της αφθονίας, των αμπελιών και των σύκων και των ευτυχισμένων χωριών. Κι αυτά όμως πλέον ήταν γεμάτα τρόμο. Εκεί όπου υπήρχαν χωριά, είχαν μείνει μονάχα στάχτη και πτώματα παιδιών και γυναικών μέσα στους αμπελώνες. Τούρκισσες σκότωναν Έλληνες, και παντού επικρατούσε η δυσσομία της καμένης σάρκας, η δυσσομία των άταφων πτωμάτων, μέσα στα ψυχρά περιβόλια.

Ο Γ. Καψής δε φωτογραφίζει απλά τον Μουσταφά Κεμάλ ως ηθικό αυτουργό του εγκλήματος της Σμύρνης, αλλά και τον καταγγέλλει απροκάλυπτα καθώς περιγράφει τη θριαμβευτική του είσοδο στην πόλη: "Και με την ψυχική πώρωση ενός Νέρωνος, παρηκολούθησεν από το γραφικό Κορδελλιό την καταστροφή της, την τρομερή πυρκαϊά, την σφαγή χιλιάδων αθώων, βιασμούς παρθένων - ένα όργιο, που μόνον η θηριωδία της τουρκικής Φυλής θα μπορούσε να σκηνοθετήσει. Ο Κεμάλ δεν κατέβαλε την παραμικρή προσπάθεια να παρεμποδίση την καταστροφή· κι' απεδείχθη άξιος ηγέτης μιας ορδής βαρβάρων δολοφόνων - ένας "αιμοσταγής σφαγεύς", όπως τον εχαρακτήρισεν ο τότε Αμερικανός πρόξενος στην Σμύρνη. Εάν ο Νουρεντίν ήταν ο οργανωτής της καταστροφής, ο Κεμάλ υπήρξεν ο εμπνευστής της· είναι κάτι, που δεν μπορεί να το αμφισβητήσει κανείς".

Οι συνθήκες της δολοφονίας του μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσοστόμου αποδεικνύουν σ' όλο το μεγαλείο της την κεμαλική βαρβαρότητα. Ο χριστιανομάχος στρατηγός Νουρεντίν - υπό την ιδιότητά του ως βαλή της Σμύρνης στη συνάντησή τους στο διοικητήριο βρήκε ευκαιρία να εκδικηθεί το θρησκευτικό ηγέτη και τη στιγμή που ο μητροπολίτης άπλωσε το χέρι του, για να τον χαιρετίσει, ο Νουρεντίν αντί χαιρετισμού έφτυσε δηλώνοντας ότι αρνείται ν' αγγίξει το βρωμερό του χέρι. Στη συνέχεια αφού από απόσταση του έδειξε την καταδικαστική απόφαση σε θάνατο, ψηφισμένη από το δικαστήριο ανεξαρτησίας της Άγκυρας, τον παρέδωσε στον όχλο, φωνάζοντας από τον εξώστη του γραφείου του "Φερθείτε του, όπως του αξίζει".

Είναι πολλά αυτά που έχουν γραφεί για το μαρτύριο του Χρυσοστόμου. Η ακριβέστερη αφήγηση είναι αυτή της γαλλικής Βουλής, στις 27 Οκτωβρίου 1922, από το βουλευτή των Παρισίων και ιερωμένο, αββά Εδουάρδο Σουλιέ: "Το απόγευμα, είπε, της 9ης Σεπτεμβρίου (27ης Αυγούστου

κατά το παλαιόν ημερολόγιον), το γαλλικόν προξενείον ειδοποιήθη ότι ο έλλην μητροπολίτης Χρυσόστομος διέτρεχε κίνδυνον και ότι θα έπρεπε να σταλή άγημα από Γάλλους ναύτας, διά να τον προστατεύσουν. Ο γάλλος πρόξενος Γκραγιέ έστειλεν αμέσως άγημα. Ο επί κεφαλής του αγήματος επρότεινε εις τον Χρυσόστομον να τον οδηγήσει εις την εκκλησίαν του Sacré Coeur ή εις το γαλλικόν προξενείον. Ο Χρυσόστομος δεν ανήκει εις την εκκλησίαν της Γαλλίας, αλλ' αυτό δεν μ' εμποδίζει να εκφράσω τον βαθύτατον σεβασμόν προς την μνήμην του. Με ωραιότητα ψυχής ηρνήθη να δεχθή το προσφερόμενον καταφύγιον λέγων ότι το καθήκον του είναι να μείνη μαζί με το ποίμνιόν του. Όταν το γαλλικόν άγημα απεχώρησε, κατέφθασε με άμαξαν τούρκος αξιωματικός, συνοδευόμενος από δύο στρατιώτας και εξήτησεν από τον Χρυσόστομον να τον ακολουθήσει. Ωδήγησαν τότε τον ιεράρχην εις τα άκρα των ευρωπαϊκών συνοικιών εμπρός εις ένα κουρείον. Εκεί του εφόρεσαν άσπρην μπλούζαν, ίσως διά να διακρίνεται καλύτερα και εκεί διεδραματίσθη φρικτόν έγκλημα, από εκείνα που είναι γεμάτη η ιστορία των μαρτύρων. Του εξερρίζωσαν τα γένεια, τον εμαχαίρωσαν, του έκοψαν την μύτην και τα αυτιά. Παρά το πλευρόν των ανδρών, έλαβαν μέρος εις τα βασανιστήρια και αι γυναίκες. Οι παρόντες ναύται μας πάνοπλοι, ήσαν αγανακτισμένοι, έξαλλοι. Υποχρεωμένος, όμως, από τας διαταγάς που είχεν ο επί κεφαλής αξιωματικός, τους απειλεί με το περίστροφον εις το χέρι ότι θα τους πυροβολήσει, αν θελήσουν να επέμβουν. Μετέφεραν κατόπιν τον ιεράρχην εις τας τουρκικάς συνοικίας όπου τον διεμέλισαν και τον αφήκαν βοράν εις τους σκύλους".

Εγκαταλείποντας ο G. Horton το βράδυ της 13ης Σεπτεμβρίου 1922, την πυρπολούμενη Σμύρνη, τη Γκιαούρ Ισμίρ, την πόλη του φωτός, του οικουμενικού πολιτισμού θυμάται: "τεράστια σύννεφα που ολοένα μεγάλωναν και ανέβαιναν στον ουρανό, μια στενή παραλία σκεπασμένη από ένα τεράστιο ανθρώπινο πλήθος με τη φωτιά στην πλάτη και τη θάλασσα μπροστά του, και, αγκυροβολημένος σε μικρή απόσταση, ένας ισχυρός στόλος από συμμαχικά πολεμικά πλοία να παρακολουθεί αμέτοχος.

Καθώς το καταδρομικό μας απομακρυνόταν από την τρομακτική σκηνή και έπεφτε το σκοτάδι, οι φλόγες - που μαίνονταν τώρα σε μια τεράστια έκταση - γινόντουσαν όλο και πιο λαμπερές, παρουσιάζοντας μια

σκηνή απαίσιας και παράξενης ομορφιάς. Ιστορικοί και αρχαιολόγοι δηλώνουν ότι στα παγκόσμια χρονικά δεν υπάρχει παρά μόνον ένα γεγονός που μπορεί να συγκριθεί με την καταστροφή της Σμύρνης και του χριστιανικού πληθυσμού της από τους Τούρκους, ως προς την αγριότητα και την έκταση και ακόμη ως προς όλα τα στοιχεία του τρόμου, της σκληρότητας και του ανθρώπινου πόνου. Το γεγονός αυτό ήταν η καταστροφή της Καρχηδόνας από τους Ρωμαίους.

Οπωσδήποτε, στη Σμύρνη δεν έλειπε τίποτα από την ωμότητα, την αγριότητα, την ακολασία και όλη εκείνη τη μανία του ανθρώπινου πάθους που, όταν τους δοθεί η ευκαιρία, υποβιβάζουν το ανθρώπινο γένος σε ένα επίπεδο κατώτερο κι από του αγριότερου και αχρειότερου κτήνους. Γιατί, στη διάρκεια του σατανικού αυτού δράματος, οι Τούρκοι δεν σταμάτησαν ούτε στιγμή τις ληστείες και τους βιασμούς. Ακόμα και ο βιασμός μπορεί να γίνει κατανοητός ως παρόρμηση της φύσης, που είναι ίσως ακαταμάχητη όταν τα πάθη ξετρελαίνουν έναν λαό χαμηλού πνευματικού επιπέδου και κατώτερου πολιτισμού. Όμως, η επανειλημμένη απογύμνωση γυναικών και κοριτσιών δεν μπορεί να αποδοθεί ούτε σε θρησκευτική μανία ούτε σε κτηνώδη πάθη. Ένα από τα δυνατότερα συναισθήματα που πήρα μαζί μου από τη Σμύρνη ήταν το συναίσθημα της ντροπής, γιατί ανήκα στο ανθρώπινο γένος".

Οι φρικαλεότητες που διαπράχθηκαν από τους Τούρκους, όσον αφορά τους χριστιανούς, δεν είναι ένα απροσδόκητο φαινόμενο, αλλά το αποτέλεσμα συνεπούς πολιτικής. Το μίσος πήρε όλες τις μορφές. Ο αδελφός του προξένου της Ρουμανίας στη Σμύρνη είδε με τα ίδια του τα μάτια τον Έλληνα ιερέα του Μπουτζά σταυρωμένο στην πόρτα του κ. Gordon. Ο Τούρκοι του είχαν καρφώσει πέταλα στα χέρια και στα πόδια. Ήταν νεκρός, όταν ο αδελφός του προαναφερθέντος προξένου του φίλησε το χέρι, εκφράζοντας για τελευταία φορά το σεβασμό του".

Ο αρθρογράφος της εφημερίδας του Σικάγου "Chicago Tribune", που έζησε το μαρτύριο της Σμύρνης, στο άρθρο της 4ης Οκτωβρίου ως προμετωπίδα της τραγικής του περιγραφής παρέθετε την προφητεία του Ιερεμιά, τη σχετική με τη σφαγή των αθώων παιδιών από τον Ηρώδη: "Στη Ρώμη ακούγονταν κραυγές, θρήνοι και κλαυθμοί και μεγάλοι οδυρμοί. Η

Ραχήλ θρηνούσε τα παιδιά της και δεν ήθελε παρηγοριά, γιατί δεν υπήρχαν πια".

Ο Γάλλος ιστορικός E. Driault τιμώντας τη μνήμη των δεκάδων χιλιάδων σφαγμένων από τα κεμαλικά πογκρόμ στη Σμύρνη και τις άλλες πόλεις και αποτιμώντας τα γεγονότα ήταν ο πρώτος που υιοθέτησε την άποψη ότι η μικρασιατική καταστροφή ήταν πιο βαρυσήμαντη και μοιραία κι' από την άλωση ακόμη της Κωνσταντινούπολης το 1453, γιατί θάβονταν μια για πάντα τα όνειρα για την αναστήλωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας κάτω από τα ερείπια του πολιτισμού που δημιούργησαν οι τίμιοι, εργατικοί και προοδευτικοί Έλληνες της Μικράς Ασίας.

Γράφει ο J. Gerard προλογίζοντας το βιβλίο του G. Horton "Η κατάρα της Ασίας": "... Το ότι είκοσι αιώνες μετά Χριστόν μπόρεσε ένας μικρός και οπισθοδρομικός λαός, όπως οι Τούρκοι, να διαπράξει τέτοια εγκλήματα εναντίον του πολιτισμού και της προόδου του κόσμου, είναι ένα ζήτημα που θα έπρεπε να κάνει όλους τους ευσυνείδητους λαούς να σταθούν και να σκεφθούν... Εκωφεύσαμεν στις απελπισμένες κραυγές για βοήθεια των χριστιανών που πεθαίνανε, αν και ξέραμε καλά πως η Αμερική ήταν η μοναδική ελπίδα τους και τώρα είναι φανερό πως υπάρχει στη χώρα μας μια τάση που ολοένα μεγαλώνει, να συγκαλύψουμε τα εγκλήματα των Τούρκων και να τους δώσουμε συγχωροχάρτι γι' αυτά, για να επιτύχουμε υλικά οφέλη απ' αυτούς".

Η κατάρρευση του ελληνικού μετώπου, η υπογραφή της ανακωχής στα Μουδανιά και η σταδιακή αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων υποχρέωσε και τους τελευταίους, διαλλακτικούς ακόμη χριστιανούς, να πάρουν το δρόμο της αναγκαστικής φυγής, για να σωθούν από το σίγουρο "Γολγοθά". Για πρώτη φορά, ύστερα από τρεις χιλιάδες χρόνια, τέθηκε επίσημα το Σεπτέμβριο του 1922, από τον υπουργό Φετχή μπέη, στη διάσκεψη με τους συμμάχους, το θέμα της υποχρεωτικής ανταλλαγής των χριστιανικών πληθυσμών με τις μουσουλμανικές μειονότητες.

Η μοίρα του ελληνικού πληθυσμού στη Μικρά Ασία αποφασίστηκε με μια συμφωνία που έκλεισε στις 30 Ιανουαρίου, 1923 η οποία προέβλεπε την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών και επισφράγιζε τη "μικρασιατική καταστροφή" των Ελλήνων. Στην παγκόσμια Ιστορία η Σύμβαση

της υποχρεωτικής ανταλλαγής των πληθυσμών της Ελλάδας και Τουρκίας είναι το μοναδικό παράδειγμα. Οι πολύπλευρες αρνητικές προεκτάσεις και για τους δύο λαούς, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν ως οπωροκηπευτικά που μεταφυτεύθηκαν, καθώς επίσης και οι τραυματικές εμπειρίες των νοσταλγών προσφύγων, επηρέασαν αλλά και επηρεάζουν θετικά ως τις μέρες μας τους ειδικούς εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων, ώστε να μη ξανά προτείνουν την απάνθρωπη αυτή Σύμβαση σ' ανάλογες περιπτώσεις διακρατικών διαφορών. Επειδή η υποχρεωτική αυτή ανταλλαγή έγινε με βάση μόνο το κριτήριο του θρησκευάτος, χωρίς να ληφθούν υπόψη τα άλλα εθνικά χαρακτηριστικά, οι ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι των περιοχών Όφεως, Ματσούκας και Τόνιας, αλλά και οι Έλληνες οι οποίοι εξακολουθούσαν να ζουν ως Κρυπτοχριστιανοί δεν συμπεριλήφθηκαν σ' αυτήν. Σήμερα, ενενήντα χρόνια μετά, υπάρχουν, όχι μόνο στον ιστορικό Πόντο αλλά σε όλη την Μικρά Ασία, εκατοντάδες χιλιάδες ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι και μεγάλος αριθμός Κρυπτοχριστιανών, που δηλώνουν ότι έχουν ρωμαϊκή καταγωγή και ελληνική συνείδηση.

Το αποκορύφωμα της τραγικής Σύμβασης ήταν το ξερίζωμα του ελληνικού στοιχείου υποχρεωτικά από τις πατρογονικές εστίες. Η εξαντλημένη ηθικά, πολιτικοκοινωνικά, δημογραφικά και οικονομικά Ελλάδα από τον συνεχή δεκαετή πόλεμο, αναγκάστηκε να δεχτεί στους κόλπους της τους εκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες, χωρίς κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο υποδοχής.

Ο δικαιολογημένος φόβος της Πολιτείας για μεταδοτικές αρρώστιες, που μπορεί να κουβαλούσαν μαζί τους οι πρόσφυγες, την ανάγκασε να πάρει προληπτικά μέτρα. Έτσι τα λοιμοκαθαρητήρια της Καλαμαριάς, της Μακρονήσου και άλλων πόλεων ξανά λειτούργησαν, κάτω όμως από απάνθρωπες και α-χαρακτήριστες ψυχολογικά συνθήκες, με αποτέλεσμα πολλοί πρόσφυγες να τις ταυτίσουν με την κόλαση του Δάντη. Μετά το ψυχικό σοκ των λοιμοκαθαρητηρίων οι τοπικές αρχές τους εγκατέστησαν προσωρινά σε σχολεία, εκκλησίες, αποθήκες, ξύλινα παραπήγματα, στρατόπεδα, υπόγεια, μοναστήρια, εργοστάσια και όποιους άλλους χώρους έβρισκαν, για να μη πεθάνουν από το κρύο και τις κακουχίες. Το πρώτο διάστημα μοίρασαν τρόφιμα, ρούχα, κλινοσκεπάσματα, τέντες, φάρμακα σ' όλους τους άστεγους πρόσφυγες. Το κράτος έριξε το βάρος στη λύση του στεγαστικού προβλήματος, γι' αυτό επίταξε όλα τα ακίνητα. Παράλληλα έδωσε εντολή στο Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων και στο Υπουργείο Υγιεινής,

Πρόνοιας και Αντιλήψεως, να κατασκευάσουν πρόχειρα παραπήγματα. Συνολικά επιτάχθηκαν πάνω από οκτώ χιλιάδες άδεια ακίνητα.

Στις ακραίες περιοχές της Αθήνας το κράτος κατασκεύασε 9000 πρόχειρες κατοικίες. Χρειάζονταν όμως άλλες 15000 για να βολευτούν οι άστεγοι πρόσφυγες της πόλης. Σ' αυτούς δεν συμπεριλαμβάνονταν όσοι με δικά τους χρήματα μπόρεσαν να αυτό στεγασθούν.

Στη Θεσσαλονίκη το στεγαστικό πρόβλημα ήταν οξύτερο, γιατί η πόλη είχε πληγεί το 1917 από την καταστροφική πυρκαγιά. Το 1924, παράλληλα με το κράτος, άρχισε να εργάζεται για τη λύση του στεγαστικού προβλήματος και η ΕΑΠ, η οποία ως τα τέλη του 1928 ίδρυσε 93 αστικούς συνοικισμούς σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Στη Μακεδονία είχαν ήδη χτισθεί 1274 κατοικίες στη Βέροια, την Έδεσσα, τη Θεσσαλονίκη, το Κιλκίς, το Λαγκαδά, τη Νάουσα, τις Σέρρες και τη Φλώρινα και άλλες 1212 ήσαν ετοιμοπαράδοτες μέσα στο 1929.

Συνολικά δαπανήθηκαν από την ΕΑΠ 2422961 λίρες Αγγλίας για τη στέγαση 165.000 περίπου αστών προσφύγων. Το 50% του αστικού πληθυσμού συγκεντρώθηκε στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Σημαντικά αυξήθηκαν και άλλα αστικά κέντρα της Μακεδονίας, όπως η Καβάλα κατά 118%, οι Σέρρες κατά 104,6%, η Ξάνθη κατά 103%, η Δράμα κατά 92%, η Βέροια, τα Γιαννιτσά, η Πτολεμαΐδα, η Αριδαία και άλλες πόλεις.

Όμως, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες της Πολιτείας και της ΕΑΠ, χιλιάδες αστοί πρόσφυγες συνέχιζαν να ζουν κάτω από τρισάθλιες συνθήκες μέσα σε τσίγκινες αυτοσχέδιες παράγκες.

Το οξύ στεγαστικό πρόβλημα ανάγκασε την κυβέρνηση να επιτάξει και ευρύχωρα σπίτια, που κατοικούνταν από λίγα άτομα. «Έπρεπε όλοι να πειστούν να συμπεριφερθούν έτσι, ώστε όλος ο κόσμος να μπορέσει να επιβιώσει, έστω κι αν μερικοί θα πρέπει να ζήσουν λιγότερο καλά απ' ό,τι προηγουμένως». Η αποζημίωση που καθορίστηκε δεν ικανοποίησε τους ιδιοκτήτες και η δυσαρέσκεια των μέτρων έφερε αντιμέτωπους τους ιδιοκτήτες με τους πρόσφυγες συγκατοίκους.

Η προβληματική συμβίωση πήρε μορφή εχθρότητας. Η εικόνα του πρόσφυγα, γράφει η Βίκα Δ. Γκιζέλη, ήταν στη συνείδηση του ντόπιου εικόνα μισητή. Δεν άργησαν οι «απάτριδες» συμφεροντολόγοι να τραυματίζουν και τις ηθικές αξίες που περήφανα κουβάλησαν μαζί τους οι πρόσφυγες» στην κοινή

συνείδηση οι προσφυγικές μάζες γίνονται επικίνδυνες, αν όχι ύποπτες: διευκολύνουν τη «διάβρωση των ηθών».

Καθόλου κολακευτική δεν ήταν η συμπεριφορά πολλών γηγενών κατοίκων απέναντι στους πρόσφυγες: «Με α συμπάθεια τους δέχτηκε ο μισός ελληνισμός της χώρας» μας λέει ο Π. Παλαιολόγος και συνεχίζει στο ίδιο άρθρο: «... γιατί να μην πούμε με μίσος; Ο άλλος τους ανέχθηκε.

Αχαρακτήριστη επίσης ήταν η συμπεριφορά της πλειοψηφίας του ελληνικού λαού, αλλά και του ίδιου του κράτους απέναντι στους πρόσφυγες και για τη στάση που κράτησαν στο θέμα της ανταλλάξιμης περιουσίας. Πολλά κτήματα και βοσκοτόπια, που ανήκαν στην ανταλλάξιμη περιουσία, τα οικειοποιήθηκαν διάφοροι επιτήδειοι μη πρόσφυγες. Ένα μικρό ποσοστό πήραν μονάχα οι ίδιοι οι πρόσφυγες.

Δυστυχώς αυτό ήταν περίπου το πολιτικό κλίμα της εποχής εκείνης, το οποίο, όπως ήταν φυσικό, άφησε τραυματικές εμπειρίες σε πολλούς ανίσχυρους πρόσφυγες, οι οποίοι ήσαν διαφορετικά μαθημένοι και είχαν επίσης μια διαφορετική εικόνα για την Ελλάδα.

Παρόλα αυτά στις δύσκολες εκείνες στιγμές μ' όλες τις πίκρες που κατάπιναν οι πρόσφυγες δεν λιποψύχησαν. Επιστράτευσαν όλους τους μηχανισμούς επιβίωσης που απόκτησαν κατά τη διάρκεια της συμβίωσης τους με τους Οθωμανούς. Η αγάπη τους για πρόοδο και το πνεύμα αλληλεγγύης, τους όπλισε δυναμικά. «Ξύπνησε μέσα τους το δυναμισμό και την ενεργητικότητα» και οι πιο υπερήφανοι και τολμηροί ανέλαβαν μόνοι τους την ευθύνη της στέγασης τους, αξιοποιώντας την αντίληψη και την εφευρετικότητα τους.

Ήδη την πρώτη δεκαετία ο ερχομός των προσφύγων είναι πλέον ευλογία για την νέα τους πατρίδα και τον ελληνισμό. Η προσφυγική αντιπαροχή πρόσφερε στο προδομένο ελληνικό κράτος την επίλυση του δημογραφικού προβλήματος, την ανάπτυξη της γεωργίας, της βιομηχανίας, της βιοτεχνίας, του εμπορίου, της ναυτιλίας, των επιστημών, της τέχνης και των γραμμάτων, τη δημιουργία του νέου ελληνικού πνεύματος με το πάντρεμα του μικρασιατικού με το ελλαδικό.

Ολόκληρη η Μακεδονία το 1912 είχε 513.000 Έλληνες. Ο ελληνισμός αντιπροσώπευε το 42,6% του ολικού πληθυσμού. Το 1926, οπότε είχε σχεδόν ολοκληρωθεί η ανταλλαγή των πληθυσμών, η Μακεδονία, που δέχθηκε το μεγαλύτερο τμήμα της προσφυγιάς, είχε ελληνικό πληθυσμό 1.341.000, ο οποίος

αντιστοιχούσε σε ποσοστό 88,8%. Ο ερχομός των προσφύγων βοήθησε την Ελλάδα να ξανά αποκτήσει τη χαμένη εθνική της ομοιογένεια.

Η Γενοκτονία των Εβραίων, η μετανάστευση των Αρμενίων, η φυγή των σλαβόφωνων κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου και ο ερχομός νέων Ελλήνων από τη Σοβιετική Ένωση κατά τα έτη 1932, 1939, 1956, 1974 έλυσε μια για πάντα το εθνοτικό ζήτημα, αποτρέποντας ύποπτα σχέδια κατακερματισμού της Ελλάδας. Οι πρόσφυγες ξανά έγιναν ακρίτες, άγρυπνοι φρουροί των συνόρων, υπερασπιστές των εθνικών ιδεωδών. Είχε απόλυτα δίκαιο ο ιστορικός και πολιτικός Σπύρος Μαρκεζίνης, όταν έγραψε σ' ένα άρθρο του για τα πενήνταχρονα της Μικρασιατικής Καταστροφής ότι: «Το 1922 και όχι το 1832 εδημιουργήθη η Ελλάς». Ο Ε. Βενιζέλος, ο πρωτεργάτης της εθνικής ομοιογένειας σε ομιλία του προς τους νέους, στις 18 Φεβρουαρίου 1929 τόνισε επίσης ότι: «... Εάν δεν πλανώμαι, δεν υπήρξεν ποτέ εθνικόν ελληνικόν κράτος εξ ίσου μέγαλον, όπως αυτό το οποίον έχομεν σήμερα. Διεμορφώσαμεν αυτοκρατορίας και επί της Μακεδόνικης εποχής και εις την βυζαντινήν εποχήν, αλλ' ήσαν αυτοκρατορίαί ελληνικοί, δεν ήσαν καθαρώς εθνικόν ελληνικόν κράτος. Το σημερινόν είναι καθαρώς εθνικόν κράτος και μάλιστα τόσον ομοιογενές, ίσως είναι το πλέον ομοιογενές εθνικόν κράτος της σημερινής Ευρώπης».

Ο μικρασιατικός Ελληνισμός υπερήφανος και στις τραγικές του στιγμές, δεν έμεινε με σταυρωμένα τα χέρια, δεν αρκέστηκε στα ψίχουλα της Πολιτείας, δεν εκμεταλλεύθηκε την εσωτερική και εξωτερική φιλανθρωπία. Η σκληρή πραγματικότητα του πολιτικού κλίματος της μεταμικρασιατικής καταστροφής τον έρριξε αμέσως στη δουλειά, στη δράση: «Έχοντας τις αρετές του Ελληνισμού στην καλύτερη μορφή τους, την αντοχή στα δεινά και τους κόπους, τη δύναμη της προσαρμογής σε κάθε κατάσταση, την αγάπη στην εργασία και την-πρόοδο, την τιμιότητα και την εξυπνάδα βάλθηκε από τον πρώτο καιρό κιάλας της προσφυγιάς του να κρατηθεί στα πόδια του να σταθεί με το κεφάλι ψηλά με αξιοπρέπεια και ευγένεια».

Ο αστικός προσφυγικός πληθυσμός με τα μικρά δάνεια που μπόρεσε να πάρει από την Τράπεζα των Προσφύγων, για επαγγελματική αποκατάσταση, κατόρθωσε να ζωντανέψει τις μακεδονίτικες πόλεις και να συμβάλει στην εκβιομηχάνιση της Μακεδονίας, η οποία ως τότε ήταν κυρίως αγροτική περιοχή. Επί πλέον πολλοί πρόσφυγες που είχαν στις πατρίδες τους σημαντικές θέσεις στη βιομηχανία, το εμπόριο και το χρηματιστηριακό τομέα, φέρανε μαζί τους τις

επιχειρηματικές τους ικανότητες και τις οικονομίες τους, τις οποίες επένδυσαν σε διάφορους αναπτυξιακούς τομείς. Στη δεκαετία 1922-1932 ο αριθμός των βιομηχανιών υπερδιπλασιάστηκε, η απασχόληση εργατικού δυναμικού αυξήθηκε κατά 175%⁹⁸. Χάρη στους πρόσφυγες, που αποτέλεσαν φτηνό εργατικό δυναμικό δημιουργήθηκαν νέες βιομηχανικές μονάδες, άγνωστες ως τότε στην Ελλάδα, όπως οι κλάδοι της ταπητουργίας, της μεταξουργίας, της βυρσοδεψίας, πλαστικών υλών, της επεξεργασίας του χαλκού, της αγγειοπλαστικής και των εμαγιέ.

Η υγιής μικρασιατική αστική τάξη, με τους τίμιους και δημοκρατικούς αγώνες της, βοήθησε αποφασιστικά στον εκσυγχρονισμό της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Η αγροτική κοινωνία της Ελλάδας δέχτηκε με σκεπτικισμό τα προοδευτικά μηνύματα των προσφύγων, τις νέες κοινωνικές ιδέες που μεταφέρανε, τη δημιουργία νέων πολιτικών ρευμάτων που πρότειναν. Τα πολιτικά κόμματα αναγκάστηκαν να οργανωθούν πάνω σε νέες βάσεις πιο ρεαλιστικές, πιο ανθρώπινες και με συγκεκριμένα προγράμματα. Οι κοινωνικές -αδικίες, οι αγώνες για δίκαιη κατανομή του εθνικού εισοδήματος, για αληθινή δημοκρατία, έγιναν, με πρωτεργάτες τους πρόσφυγες, αιτία δημιουργίας νέων πολιτικών σχηματισμών και κομμάτων.

Πάνω απ' όλα όμως ο μικρασιατικός ελληνισμός ξεχώρισε και ξεχωρίζει για τη βαθιά αγάπη του στις αληθινές τέχνες και τα γράμματα. Το μικρασιατικό πνεύμα πρόσφερε δύναμη και ουσία στη νεοελληνική λογοτεχνία. Τα θαυμάσια έργα πολλών μικρασιατών ανθρώπων του πνεύματος ξεπέρασαν τα σύνορα μας και συνέβαλαν στην προβολή της ελληνικής παιδείας στην παγκόσμια σφαίρα του πνεύματος. Ο αθάνατος Γ. Σεφέρης είναι αιώνιο σύμβολο του ιωνικού πνεύματος. Ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος γράφει: «Η μεγάλη μετοικεσία, ο ξεριζωμός και το ξαναφύτεμα στο αρχέγονο πάτριο τέτοιου πλήθους Ελλήνων, δεν άλλαξαν μονάχα την εδώ κοινωνική σύνθεση, δεν έδωσαν μονάχα ένα πλούσιο, φανταχτερό και ζωντανό χρώμα στην καθημερινή ζωή, μα συντέλεσαν και μια ψυχική και πνευματική μετατροπή που βρήκε και στην τέχνη του λόγου την αρμόδια συχνά έκφραση της. Από την άποψη κυριότατα της κοινωνικής σύνθεσης, η μετοικεσία των Ελλήνων της Ανατολής, είναι το ιστορικότερο γεγονός του τόπου από την επανάσταση και δώθε».

Πέρασαν 90 χρόνια. Όλοι οι πρόσφυγες πάλαιψαν σκληρά χωρίς να λυγίσουν, έχοντας εφόδια τους την πίστη και την αισιοδοξία. Αγωνίστηκαν μ'

εγκαρτέρηση, για ν' αλλάξουν την αρνητική τοποθέτηση και την υποτιμητική στάση των ντόπιων συντοπιτών τους.

Με την προκοπή και την τιμιότητα τους, το ήθος και την τρυφερότητα τους, την παλικαριά και τη γενναιότητα τους, καταξιώθηκαν σιγά σιγά στη συνείδηση όλων των Ελλήνων. Η καθολική συμμετοχή τους στον πόλεμο της Αλβανίας και η φιλοξενία των Ελλήνων στρατιωτών από τα προσφυγικά χωριά λειτούργησαν ενωτικά, αμβλύθηκαν οι τοπικιστικές αντιθέσεις. Η πικρία και η αγανάκτηση μπορεί να καθυστέρησαν την αφομοίωση, αλλά δεν την εμπόδισαν. Το πάντρεμα του νέου, που φέρανε οι μικρασιάτες, με το παλιό, γέννησε το καινούριο που είναι η σύγχρονη Ελλάδα, με καινούρια ανθρώπινα χαρακτηριστικά, καινούριες εθνικές και φυλετικές ιδιότητες, γέννησε τον καινούριο τύπο Έλληνα, στο σωματικό και ψυχικό κόσμο του οποίου συσσωρεύονται τα θετικά στοιχεία των ντόπιων και των προσφύγων. Έτσι στην πλούσια γη της Μακεδονίας, σήμερα δεν υπάρχουν πια πρόσφυγες και γηγενείς. Υπάρχουν μονάχα Έλληνες, που εργάζονται τίμια και ειρηνικά για τη δημιουργία μιας καλλίτερης πατρίδας.